

ALGUNS METGES DEL RIPOLLES

Josep M. Calbet i Camarasa
Manuel M. Escudé i Aixelà

Cal dir que al Ripollès no li han mancat mai els metges nascuts en la pròpia comarca. I de sempre hi hagué una certa tendència a exercir la professió en els seus pobles nadius.

Malgrat tot, i comparant el Ripollès amb altres comarques, veiem que no hi hagué una excessiva preferència pels estudis sanitaris i en concret per la medicina.

Potser com a factor advers caldria citar el paper jugat per la geografia del país que no feia amable el fet d'haver d'anar a estudiar als llunyans centres universitaris. Les facultats de Medicina de Lleida, Cervera i Barcelona no eren de fàcil accés. Per altra part cal considerar la pròpia història de Ripoll. Una història especialment difícil per estar prop de la frontera i per tant en primera línia de les confrontacions bèl·liques. La ciutat de Ripoll ha estat destruïda diverses vegades, encara que sempre ha estat reedificada. Només cal recordar el 1835, amb la crema del monestir i quatre anys més tard l'incendi de la ciutat en mans dels carlins. També cal considerar la pròpia evolució de les professions sanitàries al nostre país i el prolífic nombre de títols que hi havia en cadascuna. En aquesta nota breu farem menció d'alguns metges del Ripollès.

L'expedient d'un metge ripollès

Com exemple d'aquestes dificultats extraacadèmiques tenim l'expedient universitari d'un metge nascut a Ripoll, que va poder aconseguir la llicenciatura, gràcies exclusivament a la seva obstinada vocació. Parlem d'Eudald Casañer i Corominas.

Casañer havia nascut a Ripoll el 16 de maig de 1803, essent fill d'un "panyetaire". Aquest ofici no hi és al diccionari i potser vol dir drapaire o comerciant de draps. En tot cas sembla que el seu origen familiar seria humil.

Poc després del Trienni Constitucional el trobem a Barcelona, on feia estudis de cirurgia i en un certificat de la parròquia del Pi, amb data del 6 de setembre de 1824, es fa constar la seva "bona conducta religiosa". Aquest certificat en aquella època de repressió política era imprescindible per a matricular-se en un centre acadèmic. En Cassañer l'havia sol·licitat per a matricular-se de cirurgia romancista i especialment per a les assignatures d'Anatomia i Bendatges.

Deuria passar diverses dificultats perquè no va ser fins el novembre de 1830 que el tornem a Trobar a Ripoll, on fa les pràctiques al costat del metge Eudald Ragner i Batlle. Aquestes pràctiques van durar fins al novembre de 1833. Total tres anys. És per això que a l'any següent (1834) pot revalidar-se de cirurgia sagnador. Però ell aspirava a més. I així veiem que l'1 de desembre de 1835 i fins el juliol de 1837, anys de plena efervescència política, fa dos cursos de Filosofia amb caràcter particular. Segons els seus professors Josep Ferrer, prevere i batxiller en filosofia : "ha donat proves del seu talent i aplicació", mentre que Antoni Vila també prevere certifica que: "estava satisfet dels seus progressos".

Torna a Barcelona i es revalida com a cirurgia de tercera classe i l'any 1838 demana que l'admetin per a estudiar medicina. En aquell moment tenia 35 anys però a la instància se'n va posar quatre més -39- tot dient, que ja havia estudiat un curs de Medicina, -concretament el quart curs- i posa com a testimoni el professor Flotats. També assegura que havia tingut una greu malaltia, que havia impedit que acabés abans els estudis. Considera que els primers cursos ja els tenia convalidats per ser cirurgia romancista; que havia fet quatre assignatures: Fisiologia, Higiene, Patologia General i Terapèutica, i que per tant només li calia superar Matèria Mèdica i Medicina Legal.

Per reforçar la seva petició no dubte en explicar la situació de la seva mare: "vídua i ansiosa, submergida en la misèria per trobar-se expoliada en aquesta ciutat -Barcelona-, pel motiu de que els seus enemics havien cremat la seva casa, que era l'únic bé que posseïa a la vila de Ripoll, i que ell era el seu únic empar". Tanmateix no l'accepten. Li donen per bons els cursos particulars de Filosofia sempre que faci un examen, el qual hagué de realitzar. Va ingressar a la Facultat i el 14 de febrer de 1844 es va revalidar de Medicina Pura. És així com va poder obtenir el títol de llicenciat en medicina.

Pensem que aquest expedient no és pas excepcional. Ben al contrari ja que és molt il·lustrador dels esforços que van haver de fer molts ripollesos per accedir a la professió mèdica.

Alguns metges i fets sanitaris

1.- Joan Cuatrecases i Arumí

Pensem que la figura mèdica més important d'aquesta comarca haurà estat Joan Cuatrecases i Arumí. Fill de farmacèutic va néixer a Camprodon el 31 d'agost de 1899. Va estudiar medicina a Barcelona i es va doctorar el 1922 amb la tesi: "La unitat metabòlica". Va ampliar estudis a Laussanne amb Arthus, a París amb Guillaín i a Estrasburg amb Blum. El 1925 va ser un dels fundadors de la "Revista Mèdica de Barcelona", que fou l'expressió més genuïna de la nostra medicina noucentista. El 1930 era catedràtic de Patologia Mèdica a Cadis, passant més tard a Sevilla i finalment a Barcelona. També va ser director mèdic del balneari de Caldes de Montbui. El seu nacionalisme militant el va involucrar directament durant la guerra civil, en la lluita contra els sublevats i els enemics de la nostra pàtria catalana. El desenllaç de la guerra el va portar a l'exili com a tantes altres figures de la nostra medicina. Fou professor de Patologia General a Cochabamba (Bolívia) i més tard d'Antropologia a la universitat del Plata. A Buenos Aires va mantenir la flama del nacionalisme català i va col·laborar a la revista "Catalunya". Fa uns anys va tornar a Barcelona i va ingressar a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona el 20 de desembre de 1980 amb el discurs: "De la medicina psicosomàtica al neohumanisme biològic". També són molt interessants els seus treballs sobre patologia interna, reumatologia, hidrologia, psicobiologia, així com la seva visió crítica de l'obra de Ramon Llull. Cuatrecases amb més de noranta anys, està passant els seus últims anys de la seva vida a l'Argentina. El fet de que sortosament encara estigui entre nosaltres fa que no hagi arribat el moment de fer un balanç crític de la seva obra.

2.- La comarca davant la verola

Una de les aportacions més importants que la comarca del Ripollès ha fet al nostre país, ha estat en el camp de la prevenció de la verola.

La verola va ser la malaltia infecciosa més greu i que més víctimes va fer. Al segle XVIII la malaltia es va convertir en el gran repte que calia vèncer per a procurar el desenvolupament industrial, polític i econòmic d'Europa. El fet que afectés especialment als infants i la gran mortalitat que ocasionava, frenava el progrés de la societat il·lustrada, -una societat decididament pro-natalista-, que basava el que ells en deien la "felicitat i la prosperitat de les nacions", en el comptar amb el major nombre possible d'habitants. La prevenció de la verola va començar amb la variolització, que utilitzant pus de verola humana, s'empeltava a la persona sana per a provocar una malaltia minor, provocant així un augment de les seves defenses. Però Jenner el 1796 descobria que es podia fer la mateixa prevenció amb pus variolós d'una vaca, que provocava la mateixa immunitat sense els inconvenients i els perills que comportava la variolització. La vacuna va

ser introduïda a Catalunya pel doctor Figuilem, de Puigcerdà el desembre de 1800. En un principi es va creure que el privilegi de fer pus era específic de les vaques angleses. Aquest pus s'havia d'importar ja fos directament quan es podia exigir un transport ràpid, ja fos a través de successius empelts de persona a persona, cosa que també era perillosa, perquè podien encomanar-se altres malalties.

Doncs bé, tot això es va poder solucionar gràcies a que un metge de Planoles, Manuel Hortet i Pauló, va trobar a casa nostra les primeres vaques amb pus variolós. Com a resultat de les seves troballes va publicar: "Reflexiones sobre la vacunación y descubrimiento de la vacuna en los valles de Ribas y Tosas en Cataluña" (Vic, 1804). El "Diario de Barcelona" en donava també notícia els dies 21, 22 i 23 de gener de 1805. Pensem que aquesta aportació de Manuel Hortet és digna de ser recordada.

Anys més tard un altre metge ripollès, Manuel Duran i Alsina, nascut a Ripoll i llicenciat a Cervera el 1787, i mort a Barcelona el 4 de maig de 1840, es convertia en un gran propagandista de l'ús de la vacuna. Com a resultat de la seva tasca va publicar: "Algunas reflexiones y observaciones que he tenido ocasión de hacer desde que la vacuna fue introducida por este Principado, en España" (1834).

3.- Eudald Ragner i Batlle

Probablement un dels metges més famosos i arrelats a la comarca, hagi estat Eudald Ragner i Batlle (Ripoll 1809 - Ripoll 1878) que fou membre d'una nissaga de sanitaris. Doctorat el 1830, va desplegar una gran activitat en procurar salvar documents i peces procedents del monestir cremat. Va col·laborar a les revistes "El Eco de la Montaña"; "El Eco del Ter" i a "El Compilador Médico" essent aquesta última una revista mèdica positivista barcelonina. També va escriure sobre el còlera a Ripoll dels anys 1854 i 1865 i així com sobre la cria dels cucs de seda, que va impulsar a la seva ciutat nadiua com a nova font de riquesa.

Pensem que la millor manera d'endinsar-nos en la personalitat de Ragner, és a través de les seves històries clíniques. En aquestes històries hi ha l'anècdota però darrera de l'anècdota s'hi endevina el carisma, la personalitat, el pensament i el tarannà de Ragner. També hi podem veure els últims estertors de l'hipocratisme ortodox a Catalunya, que era una manera d'entendre i d'exercir la medicina. Vegem doncs algunes d'aquestes històries clíniques:

a/ La primera història clínica fa referència a un cas per mossegada de gos, que va tenir lloc cap el 1838. Es tractava d'un gos perdut que havia mossegat a altres gossos i persones, i que va arribar a un poble pirinenc situat a quatre llegües de Ripoll. Allí va mossegar a un home de 30 anys que era membre d'una de les famílies benestants. Havia estat tractat amb medicaments propis de l'època i se li

havia practicat una sagnia sense cap resultat. Aleshores van consultar amb el doctor Ragner, gràcies al qual tenim una descripció clínica del cas: disfàgia, set i horror a les begudes, mistènis, tristesa, aversió pels negocis familiars i el que ell considera més greu: infidelitat amb la seva muller amb la qual portava poc temps casat.

Fixem-nos que barreja uns signes pròpiament clínics amb les alteracions caracterològiques, que per ell tenien una gran importància. És per això que ens el descriu amb la mirada fosca i esquerra, amb alteracions de les seves, faccions, una certa discordança en les idees i amb la dèria fixa de mossegar. En la inspecció va veure onze ferides "de poca extensió i profunditat" en el braç esquerre.

Tot el quadre clínic és diagnosticat de ràbia, que és equiparada per Ragner -i això té un cert interès- a una alienació.

El problema que es plantejava era quina terapèutica calia aplicar. El mateix malalt va demanar la cauterització, a la que Ragner hi estava poc inclinat. Però el nostre metge té unes idees clares: cal mantenir el carisma i l'autoritat, cal despertar confiança al malalt, cal utilitzar la paraula per infondre aquesta confiança, i per damunt de tot s'han d'establir unes bones relacions entre el metge i el malalt. És per això que fa escalfar els cauteris per dos homes, i quan estaven ben roents els va passejar per davant del malalt per a esfereir-lo. Aquesta era una tècnica que ja havia utilitzat Boerhaave amb els epilèptics. Però no va donar el resultat esperat i el malalt seguia exigint la cauterització. Ragner es va decidir en fer-la en dues de les onze ferides. Malgrat la llarga i dolorosa ustió el malalt no va fer la més mínima queixa ni va exhalar cap sospir. En acomiadar-se li va aconsellar un tractament higiènic i farmacèutic, més amb l'objecte d'augmentar la seva confiança que per tenir ell no fe ni esperança en la seva eficàcia. Però el malalt es va recuperar. Va començar a interessar-se per la seva feina i els seus familiars, fins a una curació total. Ragner arriba a la conclusió de que mitjançant el foc havia extingit el "virus" -quan encara no havia estat identificat- i que l'havia guarit gràcies a l'influx moral de la confiança que havia sabut inspirar al malalt.

En canvi no va utilitzar altres mètodes de curació de la ràbia propis de l'època, com la mossegada per un escurçó que es creia que tenia virtuts preservatives. Aquesta última idea havia estat defensada el 29 de març de 1830 -vuit anys abans- pel president de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona i el secretari de la mateixa Raimon Duran, en un informe lliurat al capità general de Catalunya. El cauteri ja havia estat utilitzat per Galè i segles més tard per Van Helmont i Van Switen (V. "Diario de Barcelona" del 6 de gener de 1818). Per altra part el seu amic Estorch i Siqués la tractava amb la pedra escorçonera. Ragner acaba la seva història clínica fent unes consideracions sobre l'analogia que ell veu entre la ràbia i la bogeria.

b/ La segona història clínica es feta sobre un cas d'una nena de dotze anys que tenia una "eclàmpsia periòdica". Havia estat consultat de manera improvisada. La nena estava "inconscient" i no responia als estímuls externs. Raguer es va veure en situació compromesa. Una breu exploració de la nena el va convèncer de que realment no estava inconscient. Va guanyar-se la confiança de la família i va començar a parlar a la nena convençut de que el sentia bé. Quan va creure que la pròpia nena ja estava més confiada va dir-li: "Aixeca't nena, ja estàs curada". I acaba la història dient: "...i amb l'admiració dels pares que no podien tornar-la en si, i amb la no menys admiració meua, la nena va assegurar's" El resultat d'aquesta intervenció seva li permet confessar-nos que creu "en el màgic poder, la força misteriosa de la confiança, d'aquell element de la medicina de l'ànima, la importància de la qual desconeix la majoria".

c/ La tercera història clínica fa referència a un malalt que estava en una casa de camp, a dues hores de Ripoll. El van cridar amb urgència perquè tot feia pressentir que es tractava d'una cas important.

Quan va arribar es va trobar amb una casa amb moltes deficiències. L'hereu de vint-i-dos anys estava estès al llit. Tenia a tota la família al costat del llit amb ciris encesos. Un capellà l'estava extremunciant. En Raguer es va assabentar que ja feia quaranta-vuit hores que estava aquell noi en aquella situació, a causa d'un mal estrany. Totes les pregàries havien estat inútils. Tots, començant pel mateix interessat creien que la mort era imminent. D'entrada el mateix Raguer es va creure que la situació era crítica, però més tard va diagnosticar una neuràlgia facial, que produïa un dolor intens.

El primer que va fer va ser desmuntar aquell aparell funerari entorn del llit. També va treure el capellà. Va parlar amb aquell xicot per a donar-li la confiança i la seguretat. "que jo mateix -ens diu Raguer- no tenia". Però va insistir i va dir-li que a l'endemà ja treballaria. I efectivament al dia següent ja estava llaurant.

d/ Una nit el van cridar d'un poble veí. Un poble que tenia fama de que la seva gent era molt supersticiosa. Estava a dos llegües de Ripoll. Es tractava d'una dona -no primípara- que feia dos o tres dies que estava de part. Ja havia quedat sense dolors i sense forces físiques. També sense esperança per la qual cosa estava totalment abatuda. Raguer va diagnosticar un enclavament en l'estret inferior. La va animar per a tornar-li la fe i l'esperança, "-de la que jo no participava" ens diu el nostre metge- ateses les circumstàncies. Però va posar en joc "el saludable mentir dels metges". També ens fa una descripció de l'habitació que semblava una "capella ardent". El llit estava ple d'escapularis, de quadres, d'imatges i relicaris, i amb tal quantitat de mals endreços i d'amulets, que segons Raguer, només hi mancava "el múltiple i incorrupte tricorni de l'Apòstol Santiago". També hi va trobar en una bossa plena de greixum una pota de conill.

Raguer va solucionar el problema aplicant el fórceps de Dubois, tot traient sana i estalvi a la criatura.

e/ Un dia fou cridat per un sacerdot auster i rígid moralista que vivia en una casa de camp. Tenia unes molèsties gàstriques i el doctor Raguer va diagnosticar-li un "gastricisme". Aleshores va dir-li que li donaria un laxant. Però el sacerdot va voler saber de quin laxant es tractava. "Miri -va dir-li Raguer- li donaré oli de llavors del Ricinus Communis, conegut vulgarment com a figuera infernal". El sacerdot ho va acusar com una ganivetada. Es va ferir la seva susceptibilitat religiosa i no va voler prendre cap cullerada d'aquell oli adjectivat d'infernal. Aleshores Raguer li va canviar el remei. Li donaria oli de palmera de Crist. Això sí que ho va acceptar i se'l va prendre. L'evacuació intestinal es va regularitzar gràcies a un oli que només Raguer sabia que era de xicoira. El sacerdot mai no sabia el secret d'aquell oli que el va guarir.

¿Quines conclusions en podem treure de tot això? En primer lloc direm que Raguer era un bon observador. Que no solament estava pendent del malalt sinó que també del seu entorn i de la seva família. Era també un bon psicòleg que sabia dir la paraula justa en el seu moment més oportú. Per altra part el fet que el cridessin de tants pobles veïns, ens fa pensar que era un metge admirat, respectat i amb carisma suficient per a imposar els seus criteris en tota la gent de la comarca. És lícit, ens diu, fer trampes mèdiques algunes vegades. Per altra part els seus escrits traspuen una punta d'escepticisme en la terapèutica del seu temps. És conscient de les seves limitacions. Com a bon hipocràtic creu en el poder terapèutic de la paraula. Creu que la voluntat, la imaginació i la confiança són factors de decisiva importància en la terapèutica. I finalment es mostra contrari a subordinar "l'art de curar" a l'experimentació i a l'anàlisi química, que ell considera "il·lusions i temeritats".

4.- Altres metges

És evident que al Ripollès hi van haver molts altres metges dignes de ser recordats. No volem fer la llista massa llarga però no voldríem oblidar-nos d'aquells que van destacar en algun punt de la professió:

a/ Joan Isern i Batlló nascut a Setcases l'any 1821 i mort a Madrid el 1866. Féu estudis de botànica i va treballar al museu de ciències naturals de Madrid. Va col·laborar a la revista mèdica madrilenya "El Pabellón Médico" juntament amb molts altres catalans, i va identificar noves espècies vegetals.

b/ Tenim també tota la nissaga dels Saltor, de Ribes de Freser alguns membres dels quals també van exercir a Sant Joan de les Abadesses. D'aquesta nissaga en sorgiria Gil Saltor i Lavall nascut fora de la comarca a Maçanet de la Selva el

1862 i mort prematurament a Barcelona el 1909. Fou un dels renovadors de la cirurgia catalana.

c/ Cal recordar també Pau Alsina i Pou (1836 - 1894) que fou metge titular de Vilassar de Mar i metge director per oposició de l'establiment o balneari de Ribes de Freser. És autor de "Breve reseña de las Aguas y Baños minerales del valle de Ribas" (Barcelona, Imp. Luís Tasso i Serra, 1885). En aquest interessant fulletó ens diu que a l'any 1885 ja en portava nou com a director de l'estació hidromineral de la vall de Ribes. Es lamenta de que s'hagi escrit tan poc sobre aquesta població. Fa una fervorosa descripció de les aigües del riu Freser, que rep les aigües del Rigart i el Sagadell fins que a Ripoll, desemboca al Ter. Ens parla de les fonts de la vall de Ribes, tot assenyalant les més importants:

a/ Ferruginoses: Font del Rosari i la font de la Margarideta.

b/ Sulfuroses: Font del Rotllant.

També ens descriu algunes plantes medicinals que havien estat estudiades per E. Vayreda.

Fa una lloança de la fauna comarcal i ens diu que els bous i les vaques "tenen carns tendres i riquíssimes llets". També fa un elogi de les truites del riu Freser. Segons ell les truites per a ser bones havien de reunir les cinc efes: fresques, fregides, fredes, franques i del Freser. Creu que àdhuc el clima és tònic i excitant.

Les aigües de la vall de Ribes han estat analitzades en diverses ocasions. La primera fou el 1785 pel farmacèutic de Ribes, Nicolau Carreres. Defensa la necessitat de beure l'aigua al peu de la font i no després d'haver estat transportada.

La segona anàlisi fou realitzada pel farmacèutic de Ripoll, Lluís Bach, que hi va trobat a més dels sulfats, clorurs i àcid carbònic lliure.

Més tard, el 1862, Vicenç Munner hi va trobar sosa. Set anys més tard un enginyer de Sant Joan de les Abadesses, J. Ducoux, repetia l'anàlisi.

Segons Alsina i Pou aquestes aigües de Ribes anaven bé per les malalties gastro-intestinals, litiasi renal i anèmies, i això va ser un bon reclam per atreure forasters a la població. Finalment Alsina i Pou fa una relació en el seu treball de les fondes i de les excursions que es podien fer per la comarca.

5.- La topografia mèdica de Camprodon

L'any 1927 fou premiada la "Topografia Mèdica de Camprodon" per la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, i l'any següent va ser publicada per la impremta d'Octavi Viader, de Sant Feliu de Guíxols. Té un total de 135 pàgines més 19 d'apèndix i 2 d'índexs. El seu autor era Joan Sau i Santaló, que havia nascut a Camprodon i era fill de tocòleg. Va ingressar a la Maternitat de Barcelona on aviat destacaria com a bon observador clínic. Era un home cridat a la fama i al prestigi professional però va haver d'anar a exercir a Camprodon on es va fer responsable dels seus vuit germans menors. A Camprodon va fer amics, admiradors i clients i es va oblidar del seu lloc a la Maternitat de Barcelona. Fou alcalde en diverses ocasions i la seva obra cívica va destacar per a procurar un millor sanejament i educació higiènica de la població.

Quan Sau publica la seva topografia ja portava vint-i-cinc anys d'exercici professional en aquella població. La va publicar malgrat diu ell, el "poc interès que hi tenen la majoria" en aquesta mena d'estudis. Ell és conscient del pas que estava fent la medicina en passar de l'exercici tradicional d'atenció individual a un altre tipus de medicina on hi hauria una decidida vocació social i una polarització preferent en la multiplicitat dels aspectes sanitaris i higiènics que afecten a la col·lectivitat. Per això posa la seva experiència clínic al servei dels seus convilatans. Creia que en el seu immediat futur la medicina hauria d'intervenir en totes les activitats humanes. El seu estudi comprèn el període que va del 1900 al 1924. Allí ens parla de la geografia, geologia, climatologia, etnografia i altres aspectes que tenen incidència en la salut col·lectiva.

Ell és testimoni del canvi de vida dels pagesos en els últims vint-i-cinc anys. Ens diu que abans treballaven des de la primera claror del dia fins a que es ponia el sol, i que tenien molt poca higiene personal. Ben just ens diu, es renten les mans i només ho fan de tant en tant, i creu que això és la causa dels seus freqüents trastorns digestius. També és testimoni de la pèrdua de credibilitat que havien tingut els antigament prestigiosos adobadors (que eren els curanderos que tractaven les fractures). Igualment fa un comentari sobre els canvis alimentaris tot dient que havia augmentat el consum de carn de be, però que encara la carn que més es consumia era la de porc, i especialment la cansalada (per esmorzar i berenar). En canvi no prenen gens de mantega i d'oli molt poc. El bacallà era de consum general, però el peix era pràcticament desconegut, a excepció de les truites de riu. El dinar es feia invariablement a base d'escudella, i el sopar sempre a base de verdura i llegums. El consum de vi era general i els que només prenen aigua son segons ell "una raríssima excepció". Una causa freqüent de malaltia era el que en deien omaigaments ocasionat per atapeir amb tota classe de menjars a les criatures per evitar malalties, en desacord amb les normes de la puericultura moderna.

I aquí volem posar punt final a aquest modest treball. Hem ofert un petit ventall de figures de la medicina ripollesa. És evident que hauriem pogut esmentar-ne d'altres també, però creiem que les que hem comentat són prou representatives de l'esperit vocacional i sanitari dels ripollesos.